

Lees- of boekverslag 4 vwo - Harry Mulisch: *Twee vrouwen*

Opmerkingen vooraf (door Ben Salemans, docent Nederlands van het Sophianum in Gulpen) bij het gebruik van dit leesverslag:

- Dit leesverslag bevat de negen onderdelen die verplicht in een leesverslag (op het Sophianum) moeten worden opgenomen. (Zie ook: <http://www.neder-l.nl/syllabus-literatuur-bovenbouw-havo-vwo-2008-2009.pdf>). Op het Sophianum in Gulpen geldt dat leerlingen ook een tiende verplichte onderdeel moeten maken: een zgn. 'verdiepingsopdrachten'. Maar voor het boek 'Twee vrouwen' hadden de leerlingen van 4 vwo (4 atheneum en 4 gymnasium) aparte, speciale, verdiepingsopdrachten gemaakt. Die - overigens alleraardigst uitgevoerde - verdiepingsopdrachten zijn niet in dit leesverslag opgenomen, maar werden dus wel door de leerlingen voltooid!
 - Onderstaand leesverslag is een vermenging van verschillende leesverslagen van enkele leerlingen van 4 vwo. Over de wijze waarop de leerlingen invulling hebben gegeven aan de negen onderdelen valt te twisten. Anders gezegd: hier wordt niet gepretendeerd dat onderstaand leesverslag het beste leesverslag is dat ooit over 'Twee vrouwen' werd gemaakt! Met sommige antwoorden/ reacties bij de negen onderdelen, ben je het misschien zelfs niet eens. (Zie bijvoorbeeld onderdeel 5 waarin o.a. wordt ingegaan op wat het thema van 'Twee vrouwen' is; tja, over wat 'het' thema van een literair werk is, kunnen de meningen nu eenmaal uiteenlopen.) Maar de vwo-leerlingen hebben wel goed begrepen wat er in een leesverslag van hen verwacht wordt en daar ging het mij als docent vooral om. Ik hoop dat jij als leerling door onderstaand leesverslag inziet dat het maken van een leesverslag best wel te doen is, en dat je het niet hoeft over te schrijven van een andere leerling of van internet hoeft te halen. Mocht een bepaald onderdeel toch wat vaag voor je zijn, vraag dan je docent Nederlands om nadere uitleg. Echt, het zelf maken van een leesverslag is helemaal niet zo moeilijk!
 - Schrik niet van de omvang van dit leesverslag! Zoals je zult zien wordt bij vrijwel elk onderdeel het voorgeschreven minimumaantal woorden fors overschreden. Dat is gedaan om je uitgebreid te laten zien wat je zoal bij zo'n onderdeel kunt opmerken. Maar dergelijke overschrijdingen worden zeer zeker niet van jou verwacht. Als je je houdt aan het minimumaantal woorden, ben je vlug klaar met je leesverslag! Twee of drie blaadjes? (Anders, leuker, gezegd: 2 à 3 A4'tjes?)
 - Bij elk van de negen onderdelen wordt door mij als docent eerst een korte toelichting (in kleine cursieve letters, tussen haakjes) gegeven: er wordt aan de leerlingen duidelijk gemaakt wat er van hen bij elk van de negen onderdelen wordt verwacht. Ook leg ik vaak - ook in kleine cursieve letter - nog eens wat literaire begrippen uit die je kunt/moet gebruiken in je leesverslag. Mochten die toelichtingen niet voldoende zijn, vraag je docent Nederlands dan om nadere uitleg!
-

1. Titelbeschrijving

(Toelichting. De titelbeschrijving moet aan enkele eisen voldoen. Eerst moet je de schrijver vermelden, daarna de titel, dan de naam van de uitgeverij en de plaats, waar deze uitgeverij gevestigd is. Tenslotte moet je het jaar van de uitgave én het jaar van de allereerste uitgave/druk geven. Door het vermelden van het jaartal van de eerste druk weet je beter in welke tijd je het verhaal kunt plaatsen.)

Harry Mulisch. *Twee vrouwen*. Stichting CPNB (ter gelegenheid van actie 'Nederland Leest'), Amsterdam, 2008. Eerste druk: 1975.

2. Motivering keuze

(Toelichting. Hier moet je uitleggen waarom je het boek gekozen hebt. Wat waren je verwachtingen en hoe of door wie zijn die gewekt? Speelden daarbij titel, omslag, flaptekst, naam van de auteur, aanbeveling door docent of klasgenoot, enz. daarbij wellicht een rol? Gebruik minstens 100 woorden.)

Ik heb dit boek gekozen omdat dat van de school moest. We moesten namelijk van onze docent allemaal hetzelfde boek lezen, ook omdat we zo samen konden zien dat het maken van een leesverslag helemaal niet zo moeilijk is als veel leerlingen lijken te denken. Dat zei de docent tenminste... De afgelopen jaren verspreidt de stichting CPNB (ook verantwoordelijk voor het jaarlijkse gratis Boekenweekgeschenk) via de actie 'Nederland Leest' elk jaar een bepaald literair boek gratis via alle Nederlandse openbare bibliotheken. De CPNB wil zo het lezen van literatuur stimuleren. In 2008 was dat gratis boek *Twee vrouwen* van Harry Mulisch. Onze docent kon via 'Nederland Leest' elke leerling van onze klas een gratis exemplaar van *Twee vrouwen* schenken. Best een mooie actie dus, dat 'Nederland Leest'!

Normaal vind ik het vervelend als ik word verplicht om een bepaald boek te lezen. Meestal lees ik een 'verplicht' boek met veel tegenzin: ik wil voor mijn plezier lezen! Toch leek me *Twee vrouwen* wel een leuk boek. Misschien had ik het anders ook wel gekozen om te lezen. Mijn verwachtingen waren dat het boek ging over een relatie tussen twee vrouwen, en dat die uiteindelijk niet goed afliep. Ook was mijn verwachting dat er ergens iets over de Griekse mythologie gezegd zou worden, want de docent zei dat Mulisch graag liet weten dat hij er veel over weet. Ik verwachtte ook dat het verhaal je ergens naar ging laten gissen. Harry Mulisch laat je namelijk graag in het duister tasten.

(Gebruikt aantal woorden voor dit onderdeel 'Motivering keuze': plm. 200 woorden.)

3. Inhoudsbeschrijving

(Toelichting. Hier moet je in eigen woorden een beschrijving van de volledige inhoud van het boek geven. Deze inhoudsbeschrijving dient ertoe om voor jezelf de gebeurtenissen helder op een rij te krijgen. Het is meestal het handigst om de hoofdpersonen als uitgangspunt te nemen en dan te vertellen welke kwesties tussen deze hoofdpersonen spelen. Gebruik 100 tot 200 woorden.)

Op een dag ontmoet Laura Tinhuizen de veel jongere Sylvia. Ze voelen zich erg tot elkaar aangetrokken. Voor Laura is dit een geheel nieuwe ervaring. Ze heeft net een kinderloos huwelijk achter de rug. Haar ex-man, Alfred,

kreeg daarna twee kinderen. Sylvia, die al eerder lesbische verhoudingen heeft gehad, gaat bij Laura in huis wonen. Sylvia probeert haar relatie voor haar ouders te verbergen.

Laura wil ook niet dat haar moeder over hun relatie hoort. Haar vader is al overleden en haar moeder woont in een verzorgingstehuis in Nice. Laura's moeder ontdekt toch dat haar dochter Laura een lesbische relatie heeft. Haar moeder reageert zeer wild op die ontdekkingen, en daarom besluten Laura en Sylvia weg te gaan.

Alfred reageert gepikeerd als hij hoort dat zijn ex-vrouw een lesbische relatie heeft. Vlak daarna verslechtert de relatie tussen Laura en Sylvia. Sylvia zegt niets meer en lijkt erg veranderd te zijn. Ze besluiten dat het beter is dat Sylvia een paar dagen naar haar ouders gaat. Sylvia komt echter na deze paar dagen niet terug. Sylvia blijkt met Alfred in een hotel te zitten. Laura wil Sylvia ophalen, maar zij wil niet meekomen.

Als Sylvia later toch bij haar terugkomt, blijkt ze zwanger te zijn. Laura wilde namelijk al jaren een kind, maar kon dat niet krijgen. Laura vindt dat de kwestie tussen Sylvia en Alfred uitgepraat moet worden. Ze spreken met Alfred af dat hij bij hen langskomt. Alfred zegt dat hij eerst alleen met Sylvia praten. In plaats van te praten schiet Alfred Sylvia dood. Vlak daarna hoort Laura dat haar moeder overleden is.

Laura gaat op weg naar Nice. Ze schrijft hier de gebeurtenissen van de afgelopen tijd op. Aan het eind van het boek pleegt Laura waarschijnlijk zelfmoord. Dat weet ik echter niet zeker, want dit wordt niet direct gezegd.

(Gebruikt aantal woorden voor dit onderdeel 3 'Inhoudsbeschrijving': plm. 300 woorden.)

4. Personages

(Toelichting. Hier moet je een beschrijving geven van het uiterlijk, maar vooral van de karaktereigenschappen van de belangrijkste personages in het boek. Gebruik minstens 40 woorden.)

Laura Tinhuizen, de ik-figuur in het verhaal:

Een intellectuele, slanke vrouw van minstens veertig jaar. Ze is pas gescheiden (van Alfred Boeken) en woont samen met Sylvia. Ze heeft een moeder die in een verzorgingshuis in Frankrijk is. Ze is vrij nuchter maar ze kan ook bang zijn iets te doen waar haar vriendin niet van houdt. Ze heeft bepaalde principes waar ze niet graag overheen gaat. Laura is conservatrice van een museum. Overigens wordt pas erg laat (pas op blz. 107) in het verhaal bekend gemaakt hoe de naam van ik-figuur Laura luidt. Dat irriteerde me: ik wilde graag veel eerder weten hoe die ik-figuur heette!

Sylvia Nithart:

Een vrouw van in de twintig jaar. Ze wil zo min mogelijk met haar ouders te maken hebben. Ze schrikt niet snel ergens van terug. Ze is ook behoorlijk impulsief. Zo is ze gewoon met Laura mee naar huis gegaan. Sylvia is kapster, maar daar wordt in het boek niet of nauwelijks op ingegaan.

Alfred Boeken:

De ex-man van Laura. Ook al kom je nauwelijks iets over hem te weten, toch is hij een belangrijke persoon in het boek omdat hij Sylvia zwanger maakt en haar vermoordt.

(Gebruikt aantal woorden voor dit onderdeel 4 'Personages': plm. 145 woorden.)

5. Thema, motieven en visie

(Toelichting. Hier, bij dit punt 5, moet je ten eerste het thema van het boek geven, dan moet je twee motieven geven en die verklaren, tot slot moet je de visie geven van waaruit het verhaal geschreven is. Gebruik voor dit vijfde onderdeel samen minstens zestig woorden.)

5a. Thema

*(Een stukje theorie/uitleg over het begrip **thema**. Het **thema** is de kortste aanduiding van het centrale gegeven waar een verhaal eigenlijk over gaat (vaak is het een algemeen bekend of minder bekend probleem dat mensen bezighoudt). Het thema geeft de kortst mogelijke algemene samenvatting van een verhaal. Wat is bijvoorbeeld het thema van het sprookje Assepoester? Anders gezegd: wat is de ultrakorte samenvatting van het sprookje Assepoester waarin het centrale probleem van dat sprookje goed wordt uitgedrukt? Vergeet de rotkarweitjes, de nare stiefzusjes, de fee, de pompoen, het feest, twaalf uur 's nachts, het verloren glazen schoentje en de prins. Wat houd je dan van dit verhaal over? De gedachte dat eenvoud, eerlijkheid en deugdzaamheid uiteindelijk zullen worden beloond. Deze **basisgedachte die aan het verhaal ten grondslag ligt**, is het thema. Die gedachte hoeft niet per se 'een lesje' of 'levenswijsheid' te zijn, maar vaak is dat wel zo.*

De geleerden zijn het er niet over eens hoe specifiek een thema moet zijn. Maar als je zegt dat een verhaal als thema 'liefde' heeft (of misschien: 'de strijd tussen goed en kwaad'), dan is dat volgens velen net iets te vaag. Als je het thema weet samen te vatten tot een

'tegelteswijsheid', zit je meestal wel goed. Bijvoorbeeld: 'Echte liefde overwint alles'. Andere veelgebruikte thema's gaan over zaken als 'de dood', 'verstoorde ouder-kindrelaties', 'verval', 'ouderdom', 'schuld en boete', 'het verlies van een partner'. (Let op: 'ouderdom' is niet een thema, maar kan wel de kern van een thema vormen, zoals 'ouderdom komt met gebreken). Je kunt stellen dat fundamentele kwesties en ingrijpende gebeurtenissen uit een mensenleven, die voor iedereen duidelijk herkenbaar zijn, als thema van een roman uitgewerkt kunnen worden. De boektitel en soms de naam (speaking name) van de hoofdpersoon geven je vaak bruikbare aanknopingspunten voor het vaststellen van het thema.)

Het thema van de roman *Twee vrouwen* zou kunnen zijn dat uit een lesbische liefdesrelatie geen eigen kinderen (van beide partners) kunnen worden geboren en dat dat tot problemen in de relatie kan leiden.

Ik kies echter voor een ander, verwant, thema (dat ik vond na wat informatie over Harry Mulisch verzameld te hebben op internet): 'het leven op aarde is zinloos (en leidt alleen maar tot de dood)'. Dat thema sluit goed aan op het existentialisme van Jean Paul Sartre, door Mulisch in de zeventiger jaren van de vorige eeuw zeer bewonderd. Een medeleerling zei dat je het thema zou kunnen omschrijven als 'de bedrieger bedrogen'. Daar kan ik me wel iets bij voorstellen, maar ik vind niet dat het verhaal om 'bedrog' gaat. Ja natuurlijk gaat Sylvia vreemd met de ex van Laura, maar dat doet ze niet om Laura te bedriegen maar om Laura's hartewens om een kind te hebben (zie blz. 55) in vervulling te laten gaan. Dat kun je toch niet echt bedrog noemen, maar eerder een ultieme liefdesdaad.

(Gebruikt aantal woorden voor dit subonderdeel 'Thema': plm. 160 woorden.)

5b. Motieven

*(Een stukje theorie/uitleg over het begrip **motief**. Een **motief** is een verhaalelement dat telkens terugkeert (of: herhaald wordt) in het verhaal. Schrijvers gebruiken in hun verschillende boeken (vaak onbewust!) dezelfde motieven. Sommige schrijvers gebruiken zo'n eigen motieven, dat ze echt herkenbaar zijn aan hun motieven. Zo kan een schrijver bij de beschrijving van een personage altijd met de beschrijving van de neus beginnen. Als de schrijver dat doet, dan heeft hij kennelijk iets met neuzen... Neus is dan een motief. Een bepaalde docent X kan in zijn lessen vaak gebruik maken van voorbeelden uit de voetbalwereld (of van MVV): de voetbalwereld, voetbal en MVV zijn dan zijn motieven. Als iemand over de gang loopt en toevallig hoort dat er in een les over MVV wordt gesproken, kan die persoon denken: ha, daar geeft X les, omdat die het altijd over MVV heeft (MVV is dan een kenmerkend motief horend bij die docent X).*

*Vaak zijn motieven gekoppeld aan het thema van een verhaal. Het thema van *De aanslag* (1982) van Harry Mulisch kun je bijvoorbeeld omschrijven als 'in oorlogstijd is het lastig te bepalen wat goed en slecht is'. Een belangrijk motief in datzelfde boek is het motief van het toeval of het lot. Door het lot heeft een mens weinig invloed op zijn handelingen en is het dus soms moeilijk uit te maken hoe het zit met de schuldvraag. In *Hersenschimmen* van Bernlef wordt het dementieproces van een oude man beschreven (thema: 'dementie is een onomkeerbaar proces met grote consequenties voor de dementerende en zijn omgeving?') Een motief dat bij dat thema aansluit is de vergeetachtigheid van de hoofdpersoon.*

Als je wordt gevraagd een verklaring te geven van een door jou gevonden motief, dan wordt daar mee bedoeld: is er een relatie van dit motief met het thema?)

Een eerste motief in *Twee vrouwen* is de 'fallus' (of: 'penis'/'piemel') of de 'fallussymboliek': hoewel het niet altijd even duidelijk of expliciet is wordt er in *Twee vrouwen* vaak verwezen naar de penis. Voorbeelden hiervan zijn Laura's vlucht uit haar ouderlijk huis. Haar vlucht eindigt met het stelen van een wortel en het aannemen van een jongensnaam (blz. 14). Op de Dam komen het penisymbool 'de pyloon' en deze jongensnaam samen. Dan is er ook nog de jeugdherinnering aan 'de pik van Verheul' (blz. 18). Ook is er sprake van een spelletje 'de pik van de wereldreus' (blz. 83). Op een gegeven moment opent Sylvia een fles champagne tussen haar knieën: de kurk knalde tegen het plafond en een dikke straal (als de spermastraal van een klaarkomende penis) schuimde tussen haar benen omhoog (blz. 119).

(De volgende vier motieven heb ik - ik zeg het maar eerlijk - gevonden via internet, bij:

<http://www.scholieren.com/boekverslagen/4075>. Ik geef de vier motieven wel in eigen bewoordingen weer.)

Een tweede motief is de 'tijd' of 'controle over de tijd'. Het trucje met het horloge (blz. 15) wijst naar de tijd. Laura's vader had haar namelijk geleerd om met een horloge de ruimtelijke plaats te bepalen. Dat verwijst naar de controle over de tijd, immers met behulp van het klokje kan ze haar positie vaststellen en zich oriënteren. Het motief van de klok komt later weer terug. "Terwijl ik wachtte, had ik het gevoel of alle klokken de aarde als evenveel kleine propellertjes door de tijd moesten trekken" (blz.87). Hier is Laura bang dat de tijd zal verstrijken zonder dat zij er grip op heeft. Dit terwijl ze juist graag alles onder controle heeft.

Een derde motief is het 'einde van alle tijd', 'de dood'. De zwarte sportwagen die haar inhaalt, rijdt zich even later te pletter (blz. 99 en 100). Al eerder wordt duidelijk dat de dood iets is dat Laura bezighoudt. "In het portiek deed ik nu de voordeur van de buitenkant op het nachtslot. Ik dacht: als er een beestje in het slot zit, een jong miertje, gevluht voor de bui, dan is het nu door het mechaniek vermorzeld" (blz. 14). Als ze dit bedenkt is het echter al te laat om er nog iets aan te veranderen. Ze heeft de sleutel al in het slot gedaan en als er een beestje was dan is het nu dood. Op de laatste bladzijde van dit boek wordt ook naar de dood verwezen. "Loodrecht onder mijn raam gaapt het gat als een wachtend graf. Ik kan eerder beneden zijn dan de echo van mijn schreeuw terug is van het paleis" (blz. 131). Deze zin suggereert dat Laura aan zelfmoord denkt. Of ze ook echt zelfmoord pleegt, komen we in dit boek niet te weten.

Een vierde motief is 'de uil' (of meer algemeen: 'vogel(s)'). "Uilen zijn wijs, die voorspellen het verleden" (blz. 32). Laura spreekt Sylvia voor het eerst aan bij de etalage van een juwelierswinkel waarin een gouden uil ligt (blz. 24). Laura wil in Artis op de foto bij een uil (blz. 32). In haar hotelkamer bij de Rhône hoort Laura 's nachts een uil (blz. 54). Zij herinnert zich de gouden uil van de eerste ontmoeting (blz. 116). Ze heeft een voorliefde voor vogels "omdat die de toekomst voorspellen" (blz. 32) en later verwijst ze hiernaar terug met "mijn handtekening ... had zich ontwikkeld tot een snelle arabeske in de vorm van een vliegende vogel" (blz. 114).

Het vijfde motief zou ik het Orpheusmotief willen noemen: Orpheus (en zijn partner Eurydice) wordt in het verhaal een aantal keren genoemd. In het Griekse verhaal van Orpheus en Eurydice hebben beiden een prachrelatie, ze zijn allebei jong en knap en ze houden ontzettend veel van elkaar. Dan sterft Eurydice als gevolg van een slangenbeet. Orpheus kan het verdriet van dit verlies niet aan en besluit er wat aan te doen. Hij gaat naar de onderwereld en zorgt dat hij haar weer terugkrijgt. De tijd wordt overwonnen, Eurydice komt weer terug uit de dood. Ze mag weer naar de gewone wereld terug op de voorwaarde dat Orpheus tijdens de terugtocht niet achterom kijkt. Hij heeft het moeilijk met deze situatie. Orpheus kijkt toch achterom... Ook Laura en Sylvia hebben een mooie relatie. Langzamerhand leren de vrouwen elkaar kennen en ze gaan van elkaar houden. Dan gaat Sylvia er opeens vandoor met Alfred (slangenbeet). Laura hoeft in deze versie niet naar de onderwereld om haar geliefde te halen, ze komt uit zichzelf terug. Ze had de relatie met Alfred alleen om een kind van hem te krijgen. Als ze zwanger is gaat ze dus terug naar Laura. Laura kan hiermee toch nog niet voldoende tevreden zijn en wil dat Sylvia met Alfred gaat praten (Laura kijkt achterom). Dan vermoordt Alfred Sylvia.

Deze vijf motieven zijn met enige fantasie gemakkelijk te koppelen aan het thema: het leven is zinloos/ellendig. (Sorry, maar dat lijkt me wel duidelijk; ik voel er weinig voor nog verder op dit onderdeel in te gaan, omdat ik voor dit subonderdeel 'motieven' nu al op zo'n 800 woorden zit, terwijl voor het hele onderdeel 'thema, motieven en visie' 75 woorden voldoende zijn...)

(Gebruikt aantal woorden voor dit subonderdeel 'Motieven': plm. 800 woorden.)

5c. Visie

(Een stukje theorie/uitleg over het begrip visie. Schrijvers schrijven verhalen vanuit een bepaalde visie, een kijk op de mensheid of samenleving. De kans is groot dat een communistische schrijver anders over bankiers of arbeiders schrijft dat een rechts-liberale auteur. Misschien probeert hij zelfs de lezer te overtuigen van zijn visie? Het is vaak lastig om alleen uit een verhaal de visie van een auteur af te leiden. In secundaire bronnen (recensies e.d.) kun je wel vaak iets te weten komen over de visie van een schrijver.)

Via internet en literatuurgeschiedenissen kwam ik er achter dat Mulisch in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw wegliep met het communistische Cuba van Fidel Castro en dat hij zich aangetrokken voelde tot het (negatief getinte) existentialisme van de Franse filosoof Sartre. Sartre was na de Tweede Wereldoorlog behoorlijk teleurgesteld in de mensheid en in wat mensen elkaar allemaal konden aandoen; vooral door de verschrikkingen van WO II vond Sartre het leven zinloos en de wereld een grote wanorde of chaos. Van die communistische of socialistische sympathieën van Mulisch heb ik niks gemerkt in *Twee vrouwen*. Maar Sartres gedachte dat het leven zinloos en chaotisch is spat haast van elke pagina: het verhaal is heel chaotisch, ongrijpbaar geschreven (zie ook punt 6 over het tijdsverloop).

(Gebruikt aantal woorden voor dit subonderdeel 'Visie': plm. 120 woorden.)

6. Tijdsverloop

(Toelichting. Hoe zijn de volgorde en het tijdsverloop in dit verhaal? Gebruik ook de termen 'terugverwijzing' (of: 'flashback'), 'vooruitverwijzing' (of: 'flashforward'), 'verteltijd' en 'vertelde tijd'. Gebruik minstens 30 woorden.)

(Een stukje theorie/uitleg over het tijd en enkele literaire begrippen die daarmee samenhangen.

Tijd. Behalve dat de gebeurtenissen zich afspelen in een bepaalde ruimte (die belangrijk is voor de spanning in de roman), strekken de gebeurtenissen zich ook uit over een bepaalde tijd. Niet alles uit een beschreven periode is even belangrijk voor het verhaal. Bij sommige gebeurtenissen zal een auteur langer stilstaan dan bij andere, die hij zelfs in het geheel kan overslaan in zijn beschrijving. Bovendien is de schrijver vrij het verhaal te laten beginnen op een door hem uitgekozen moment. Dat hoeft niet per se 'het begin' van het verhaal te zijn. Ook kan een auteur de loop der gebeurtenissen in het verhaal onderbreken door een fragment in te lassen waarin een situatie wordt beschreven die reeds eerder heeft plaatsgevonden. Door dat 'gegoochel' met de tijd krijgt ieder verhaal krijgt zijn eigen constructie, zijn eigen ritme, zijn eigen tempo. De verrassende constructie van het verhaal, de afwisseling van tempo en ritme zorgen voor de spanning in het verhaal.

Nu volgt een korte uitleg van een aantal van die tijdsaspecten waaraan je in je leesverslag aandacht kunt besteden.

a. **Chronologisch.** Een verhaal noem je chronologisch als de gebeurtenissen in het verhaal worden verteld in de volgorde zoals ze zich in werkelijkheid ook hadden afgespeeld. Eenvoudige verhalen, zoals sprookjes, kennen een chronologische structuur: ze lopen van: 'Er was eens ...' tot '... en als ze niet dood zijn, dan leven ze nog steeds.' In literaire romans wordt vaak gebruikgemaakt van

een niet-chronologische vertelstructuur. Niet-chronologische verhalen zijn vaak spannend, doordat ze bij de lezer meer vragen oproepen.

- b. **Fabel en sujet.** Als je een samenvatting maakt van een verhaal en je zet de gebeurtenissen uit het verhaal in de volgorde zoals die in werkelijkheid zouden hebben plaatsgevonden, dan geef je de fabel van het verhaal. Als je in je samenvatting de gebeurtenissen zet in de volgorde zoals die in het boek beschreven worden, dan geef je het sujet van het verhaal.
- c. **Flashback (of: terugverwijzing).** Wanneer een personage terugblijkt naar een gebeurtenis in het verleden (en die gebeurtenis ook werkelijk beschrijft), spreek je van een flashback. De terugblik onderbreekt — kort of lang — de loop van het verhaal. Door zo'n terugblik krijg je als lezer doorgaans meer informatie over een personage en kun je de motieven voor zijn daden beter doorzien. Een flashback kan in enkele regels beschreven worden, maar het ook gebeuren dat een flashback een heel hoofdstuk in beslag neemt, in dat geval wordt de chronologie van het verhaal doorbroken.
- d. **Flashforward (of: vooruitwijzing).** Een flashforward is een (kleine) vooruitwijzing naar een mogelijke gebeurtenis in de toekomst van het verhaal. Bij die vooruitwijzing wordt er niets onthuld, maar wordt er gezinspeeld op een mogelijke afloop. Zo'n vooruitwijzing veroorzaakt spanning, omdat de lezer wil weten of zijn vermoeden juist is. Behalve dat het verhaal spannender wordt, neemt ook de geloofwaardigheid toe. Zaken die van tevoren immers al een beetje 'in de week gezet' zijn, maken het de lezer makkelijker een bepaalde ontknoping te zien als de enig juiste en niet als een toevallige.
- e. **Tijdverdichting (of tijdversnelling).** Wanneer een schrijver bepaalde (onbelangrijke) stukken in een roman kort in enkele woorden of regels samenvat, spreek je van tijdverdichting.
- f. **Tijdsprong.** Een tijdsprong is een bijzondere vorm van tijdverdichting. Met een regel wit geeft de auteur aan dat er een hoeveelheid (niet beschreven) tijd is gepasseerd. Als er in een roman veel tijdsprongen gemaakt worden en er veel periodes niet beschreven worden, noem je zo'n roman 'discontinu'. De aanslag (1982) van Harry Mulisch is discontinu: de verteller maakt een viertal grote tijdsprongen.
- g. **Tijdvertraging.** Als een auteur een gebeurtenis in zijn boek langer laat duren dan dat deze in werkelijkheid aan tijd 'gekost' zou hebben, spreek je van tijdvertraging. Tijdvertraging is het middel bij uitstek om de spanning in een verhaal op te voeren. Gebeurtenissen die zich in werkelijkheid in een razend tempo voltrekken (ongelukken, ontploffingen, schietpartijen) worden door de schrijver 'vertraagd' door ze zeer precies te beschrijven. De auteur kan een spannend moment ook langer maken door een uitvoerige ruimtebeschrijving in te lassen. Daardoor lijkt het alsof de gebeurtenissen langer duren. De auteur stelt de climax uit en de lezer moet langer wachten op de afloop: dat resulteert in spanning.
- h. **Vertelde tijd.** De tijd waarover de gebeurtenissen zich uitstreken wordt aangeduid met de term vertelde tijd. De lengte van de vertelde tijd kun je uitdrukken in minuten, uren, dagen, weken, maanden of jaren. De vertelde tijd in *Een roos van vlees* (63) van Jan Wolkers één dag, de vertelde tijd in *Montyn* (1982) van D.A. Kooiman is ongeveer twintig jaar.
- i. **Verteltijd.** De tijd die een auteur nodig heeft om zijn verhaal onder woorden te brengen, wordt verteltijd genoemd. De lengte van de verteltijd kun je uitdrukken in hoeveelheid woorden, zinnen, alinea's, pagina's of hoofdstukken.)

Harry Mulisch maakt in *Twee vrouwen* erg vaak gebruik van terugverwijzingen en vooruitwijzingen. Hij doet dat zo vaak dat je geen goede grip op het verhaal (en de volgorde van de gebeurtenissen) krijgt. Waarschijnlijk doet Mulisch dat bewust met als doel de lezer in verwarring te brengen. In elk hoofdstuk komen tijdsprongen voor. De verteltijd van dit boek is plm. 130 pagina's. De vertelde tijd bedraagt ongeveer zeven maanden (februari tot augustus). Dat is echter niet geheel duidelijk, omdat het verhaal niet chronologisch wordt verteld. De belangrijkste gebeurtenissen vinden in tijdspanne van ongeveer zeven maanden plaats, maar er zijn een aantal terugverwijzingen naar het verleden (lang voor die zeven maanden). Dat maakt het bepalen van de vertelde tijd lastig. Zo-even meldde ik al dat Mulisch door zijn voortdurende gesprong in de tijd de lezer in verwarring brengt. Een tweede element dat het soms lastig maakt om het boek te lezen, is dat er twee verhaallijnen in voorkomen die door elkaar lopen. De eerste verhaallijn gaat over de ontwikkeling van de relatie tussen Laura en ik-figuur en de tweede verhaallijn over de ik-figuur en haar zieke moeder in Nice.

(Gebruikt aantal woorden voor dit onderdeel 'Tijdsverloop': plm. 190 woorden.)

7. Vertelperspectief

(Toelichting. Welk vertelperspectief heeft dit verhaal en wat is het effect daarvan op jou? Gebruik minstens 30 woorden.)

(Een stukje theorie/uitleg over vertelperspectief.)

Perspectief betekent gezichtspunt. Een verhaal wordt altijd vanuit een bepaald gezichtspunt verteld. Daarmee wordt bedoeld dat de lezer als het ware over de schouder van een van de personages meekijkt. Er zijn drie verschillende soorten perspectief:

1. Het **ik-perspectief**. Bij een verhaal dat in de eerste persoon (ik-vorm) geschreven is, zeg je dat het perspectief bij de ik-figuur ligt. In zo'n 'ik-verhaal' is deze ik-figuur de verteller van het verhaal. Het lijkt alsof de ik-figuur al schrijvend verslag doet van de dingen die hij direct meemaakt of ooit beleefd heeft. Het ik-perspectief is gemakkelijk te herkennen, omdat uitspraken en gedachten vaak worden vergezeld van zinsfragmenten als 'dacht ik', 'zei ik' etc. De ik-verteller speelt als personage een (hoofd)rol in het verhaal. Wat de ik-verteller vertelt, is niet altijd betrouwbaar: je leert de gedachten en gevoelens van de ik-figuur kennen, maar die hoeven natuurlijk niet altijd overeen te komen met de (objectieve) werkelijkheid. Als een ik-figuur een ander personage een huffer vindt, hoeft dat nog niet zo te zijn. Iemand anders kan bijvoorbeeld vinden dat die persoon best wel meevalt. Ook kan het zijn dat de ik-figuur zich iets fout herinnert. Pas dus op met de informatie die de ik-verteller je geeft: die informatie hoeft niet altijd te kloppen!
2. Het **perspectief van de alwetende of auctoriële verteller**. Bij dit perspectief wordt het verhaal in de hij-/zij-vorm verteld door een verteller die precies het verhaal kent, de personen, de gebeurtenissen en de afloop. Hij weet bijvoorbeeld alles van de hoofdfiguur en of die iets dom aanpakt of juist heel slim. Zo nu en dan laat hij dat merken door middel van commentaar dat hij geeft op de gebeurtenissen. De alwetende verteller speelt niet mee als personage in het verhaal. Het is zijn taak om op afstand de lezer over van alles en nog wat te informeren. Let op: alles wat de alwetende verteller vertelt is altijd betrouwbaar en correct. De alwetende verteller schotelt je informatie voor die altijd klopt. Daar hoeft je nooit aan te twijfelen.
3. Het **hij-/zij-perspectief**, ook wel **vertel(lers)perspectief** of **persoonaal perspectief** genoemd. Hierbij wordt het verhaal in de hij-/zij-vorm verteld (inderdaad, net zoals bij het perspectief van de alwetende verteller). Maar de hij-/zij-verteller speelt bij het persoonlijke vertelperspectief wél een rol in het verhaal: hij is een van de personages in het verhaal. Dat is een belangrijk verschil met de alwetende verteller (die immers niet in het verhaal meespeelt). De informatie die je als lezer via het persoonlijk perspectief krijgt voorgeschoteld is gekoppeld aan een personage in het verhaal. Die informatie hoeft niet betrouwbaar te zijn, omdat die informatie gekleurd kan zijn door de persoonlijke ideeën en gevoelens van dat ene personage.

*In de roman 'Tirza' (2006) van Arnon Grunberg speelt het perspectief een belangrijke rol. Je krijgt als lezer in de hij-vorm informatie voorgeschoteld die te maken heeft met hoofdpersoon Jörgen Hofmeester. Maar klopt die informatie wel, zo vraag je je al vlug af? Als lezer kom je er niet meteen achter of de verteller een alwetende, nooit liegende, verteller of is een personale verteller die door hem (Jörgen Hofmeester) gekleurde informatie verstrekt? Dat verhoogt de spanning in het verhaal. En als de verteller inderdaad een personale verteller is, hoe kun je dan als lezer beoordelen of de verstrekte informatie klopt? Misschien is die hij/zij-verteller Hofmeester wel knettergek??? (Ik ga niet alles verklappen; lees 'Tirza' maar!)
Vaak komen ook mengvormen van perspectieven voor. Zo kan het ene hoofdstuk via een romanfiguur X als verteller worden verteld, en het andere hoofdstuk via romanfiguur Y. Dan spreken we van een wisselend personaal perspectief. Tevens kunnen de ik-vertellers elkaar afwisselen: wisselend ik-vertelperspectief. Ook kan (wisselend) personaal perspectief worden afgewisseld met ik-perspectief.)*

Het vertelperspectief in *Twee vrouwen* is het ik-perspectief. Dat blijkt al heel vlug aan het begin van de roman, in de tweede regel: "Eergisteren had ik tot diep in de nacht in mijn werkkamer gezeten en een fles wijn gedronken; plotseling bedolf de vermoeidheid mij, zoals een gedropte parachutist wordt bedolven door zijn parachute." Hier is duidelijk een ik-figuur het verhaal aan het vertellen.

(Gebruikt aantal woorden voor dit onderdeel 'Vertelperspectief': plm. 65 woorden.)

8. Gevoelens

(Toelichting. Nu moet je de gevoelens beschrijven, die het lezen van dit boek bij jou heeft opgeroepen. Misschien was er een fragment bij, waar je erg treurig van bent geworden of waar je je juist aan geërgerd hebt. Het kan ook zijn, dat je je goed kon identificeren met een bepaald personage, enz. enz. Gebruik minstens 100 woorden.)

Het boek liet mij te vaak in het duister tasten (zeker aan het begin van een nieuw hoofdstuk): ik vond het niet-chronologische verhaalverloop niet zo gemakkelijk te volgen. Een paar tijdsprongen vind ik niet erg, maar ik lees een boek toch ook een beetje voor de ontspanning, voor mijn plezier. Mulisch maakt voortdurend tijdsprongen in het verhaal: het duizelt je op een gegeven moment van al die tijdsprongen, waardoor je lastig grip krijgt op het verhaal. Ik vond het irritant dat het zo lang duurde totdat Mulisch de naam van de ik-figuur bekendmaakte. Ook heb ik me behoorlijk geërgerd aan het abrupte einde: pats, boem, in een paar bladzijden maakt Mulisch zijn verhaal af. Verder kon ik me niet erg goed in de meeste personages identificeren. Ze waren eigenlijk allemaal zo anders dan 'normale' mensen. Tevens vond ik het verhaal niet zo mooi geschreven. Dat kwam denk ik, nogmaals, vooral door alle tijdsveranderingen in het verhaal, die het een voor mij een te rommelig verhaal van maakten.

(Gebruikt aantal woorden voor dit onderdeel 'Gevoelens': plm. 150 woorden.)

9. Eindoordeel

(Toelichting. Tenslotte schrijf je een beargumenteerde beoordeling van het boek. Onderscheid minstens 4 verschillende elementen, die je goed of niet zo goed vond. Het gaat vooral om de argumenten, die je geeft. Betrek in je eindoordeel ook de vraag of je het boek spannend vond. Geef het boek een cijfer. Gebruik voor opdracht 9 minstens 150 woorden.)

Het boek is over het algemeen wel te pruimen. Het verhaal zuigt je redelijk goed mee, tot er een nieuw hoofdstuk begint. Dan kan je immers weer gaan raden of bepalen op welk tijdstip het nieuwe hoofdstuk zich in het verhaal afspeelt. Dan moet je weer een hele bladzijde lang gaan nadenken over waar je nou precies in het verhaal zit. Maar als je daar eenmaal achter was gekomen, zoog het verhaal je weer mee. De vertelwijze van de schrijver was ook niet te lastig. Je werd nauwelijks geconfronteerd met al te lastig taalgebruik. Wel verwees de schrijver soms naar bepaalde verhalen of gebeurtenissen in de geschiedenis waar niet iedereen iets van weet.

Minder vind ik dat de schrijver steeds wil laten zien dat hij veel weet. Dat komt arrogant over. Ik vond dat veelvuldig 'etalen van kennis' wel eens irritant. Hij verwijst bijvoorbeeld vaker naar de Griekse mythologie. Dat is minder prettig als je daar niet zoveel van weet. Hij heeft het bijvoorbeeld vaker over een toneelstuk over Orpheus en Eurydice (hierboven bij onderdeel 5b, de motieven, besproken). Ik had aanvankelijk geen flauw benul wie dat precies zijn. Dat moest ik opzoeken en dat is niet prettig als je eigenlijk liever wilt doorlezen.

Ook het einde van het verhaal stelde me teleur: het verhaal houdt plots in een paar bladzijden tijd op. Sylvia komt dan weer terug bij Laura, en twee bladzijden later wordt ze vermoord en is het verhaal ten einde. Dat ging mij allemaal veel te snel.

Mijn eindoordeel is dat het verhaal niet slecht was maar ook niet zeer goed. Dat komt vooral door het storend geschreven einde en de totaal niet logische tijdsvolgorde van de hoofdstukken. Ik geef het boek daarom een 6.5.

(Gebruikt aantal woorden voor dit onderdeel 'Eindoordeel': plm. 290 woorden.)